

perkt tot het godsdienstige en onderling was men het er beslist niet over eens dat de belangen van de eigen kerk zo het best gediend werden.

Voor een evenwichtige beoordeling van de ontwikkelingen na 1795 dienen de ontwikkelingen in de geschiedenis van de kerken in hun samenhang bekeken te worden. Met name het feit dat gelijkberechtiging tot resultaten kon leiden die niemand tevreden stelden, lijkt mij van groot belang. In de geschiedschrijving van één kerk wordt dit punt nogal eens over het hoofd gezien of te licht gewogen. Het resultaat wordt dan beschreven óf als een aanval op de eigen kerk óf als een tekortdoening.

Ondanks alle nuanceringen en restricties zal het jaar 1795 altijd een mijlpaal blijven in de geschiedenis van de rooms-katholieke kerk. De toekenning van vrijheid en rechtsgelijkheid na een lange tijd van beperking en achterstelling is van te groot gewicht om weggeredeneerd te worden. Bovendien deden zich toen enkele interne veranderingen voor, die belangrijk waren voor latere ontwikkelingen. De weliswaar beperkte, maar onmiskenbaar aanwezige acties van katholieken als katholieken preluderen daar eveneens op.

Th. Clemens

DE AFSCHIEDING VAN 1834 ALS EMANCIPATIEBEWEGING?

Is er reden om - naast de beweging van gereformeerde "kleine luyden" die in Abraham Kuyper in de tweede helft van de negentiende eeuw haar leider en ideoloog vond - ook het gebeuren rond dát deel van de gereformeerde gezindte dat in 1834 en volgende jaren buiten de Nederlandse Hervormde Kerk kwam te staan te omschrijven in termen van een emancipatiestrijd?

Met andere woorden: als men (met J. Hendriks²⁴ in navolging van mw. H. Verweij-Jonker²⁵) het vrijheidsstreven van godsdienstige groeperingen - i.c. de rooms-katholieken en de gereformeerden hier in Nederland - evenals dat der arbeiders en vrouwen wil zien als emancipatieprocessen, waarom dan niet doorgeredeneerd (eigenlijk: teruggedeneerd) tot de jaren rond 1834? Weliswaar behoorden de meeste Afscheidenen later tot de aanhang van Kuyper,

24. J. Hendriks, *De emancipatie van de gereformeerden*, Alphen aan den Rijn 1971.

25. H. Verweij-Jonker, 'De emancipatie bewegingen' in: A. N. J. Hollander (red.), *Drift en Koers*, Assen 1961, 105 - 125.